

Men det, der gør størst indtryk, er hendes beskrivelser af de mange dødsfald, hun blev berørt af. Der forstår man for alvor, hvor nærværende døden altid var for hende, der selv havde et svagt helbred, men alligevel klarede 11 vanskelige svangerskaber og fødsler – og ikke kun for hende, men for alle hendes samtidige. For det vrimler med varsler; strenge, der springer på en guitar, frugttræer, der blomstrer på forkerte årstider, historier om dødsfald efter at der har været 13 til bords og så videre. Specielt beskrivelsen af søsteren Idas død og sønnen Ottos dødelige sygdom, der varede næsten fire måneder, er gribende. Hun gør sig mange tanker om døden som syndens sold: »Var det moders eller faders synder... og hvordan skulle man dog få et andet sind, at dog vor Herre ikke skulle nødes til at vedblive med sligt?« (s. 240).

Det er for historikere en skam, at Eline Boisens skildring af de politiske forhold og af de nationale forhold i Sønderjylland slet ikke når op på højde med personskildringerne og beskrivelsen af de kirkelige forhold i Skørpinge. Man kan også blive skuffet over, at hendes og hendes families hverdag ikke er beskrevet mere udførligt, specielt mere sammenhængende, end tilfældet er. Hun skjuler ikke, at der konstant var økonomiske problemer, der bedst blev overvundet, når Boisen overgav hende styringen af finanserne, hvilket han imidlertid først var rede til i Vilstrup. Glimtvis fornemmer man problemerne (og Elines bitterhed herover): de første mange år uden sengeklæder til gæster; spædbørn, der får engelsk syge eller frost i hænderne i soveværelset; de elendige præstegårde; intet nyt tøj; krav om bespisning af mange mennesker om søndagen, mens familien til daglig selv levede meget beskedent; problemer med dyrkningen af den jord, der hørte til præstegården, med karle

og piger. Man får dog udtrykkeligt at vide, at mælkestuen og smørret var Elines gebet, i hvert fald i Skørpinge.

Den mest direkte beskrivelse af et dagligt måltid gives faktisk i en note (til s. 139). Her citeres en af døtrene (Jutta Bojsen Møller), og det er tydeligt, at familien levede meget beskedent. Kaffe og te fik man overhovedet ikke, og det fremgår, at man normalt fik øllebrød – uden sukker – og at der til folkene var sild eller finker ovenpå.

Disse »mangler« – set fra historikeres side – betyder, at erindringerne på nogle områder ikke er så vigtig en kilde, som man kunne have håbet. Alligevel skal det stærkt understreges, at det er en stor oplevelse at læse Eline Boisens erindringer, og at hendes tipolde-døtre fortjener tak for at have givet os andre mulighed for at få del i denne oplevelse.

Tove Elklit

Karen Neiiendam: *Skuespillerinden Anna Nielsen. Belyst gennem hendes barndoms- og ungdomserindringer, rejsedagbog og enkelte breve.* (Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1985). 199 s., illustreret, 158,- kr.

Skuespillerinden Anna Nielsen var samtidig med Johanne Louise Heiberg, og de to fremstod for samtiden som rivalinder. Hvor Johanne Louise Heiberg i sine erindringer har videregivet *sin* fortolkning, har Anna Nielsen kun efterladt nogle få breve, en rejsedagbog samt nogle barndoms- og ungdomserindringer, der dog ikke var skrevet med udgivelse for øje.

Karen Neiiendam har forsynet bogen med et forord og en skildring af Anna Nielsen og af den rejse, hun i 1838 foretog til Paris via Tyskland sammen med sin mand, skuespilleren N. P. Nielsen.

Derfor er selve dagbogsnotaterne lette at gå til, og hertil kommer, at bogen er forsynet med et stort noteapparat.

Det, der gør størst indtryk, er imidlertid Anna Nielsens ganske korte skildring af sin barndom og ungdom. Den fylder kun 15 sider, men den virker gripende og ægte.

Bogen må uden tvivl være af betydelig interesse for personal- og teaterhistorikere.

Tove Elklit

Erik Gamby: *Edgar Bauer. Junghegelianer, Publizist und Polizeiagent. Mit Bibliographie der E. Bauer-Texte und Dokumentenanhang*, pp. 1-102 (= *Schriften aus dem Karl-Marx-Haus Trier*, 32), Pris: DM 12,00.

Med denne bog er den første Edgar Bauer biografi kommet. Den bygger på et stort materiale, som Erik Gamby har fundet på mange forskellige europæiske arkiver og biblioteker.

Edgar Bauer stod hele sit liv i skyggen af sin broder Bruno Bauer, der var en forholdsvis kendt filosofiprofessor og teolog i Prøjsen og før 1848 en af de kendteste »Junghegelianere« i Berlin. Arbejderbevægelsens historikere kender først og fremmest Edgar Bauer som en af dem, der delte emigrantens lod med Karl Marx og Friedrich Engels i 1850ernes London.

Erik Gamby peger i de indledende sider på, at medens året 1848 for Marx og Engels betød et gennembrud som politikere og politiske forfattere, var det allerede afslutningen på Bauers næsten lige begyndte politiske karriere. Men på trods af dette er de næste toenhalf årtier i Bauers liv ganske interessante, især p.g.a. hans tætte forbindelser til dansk politik i disse år.

Edgar Bauer blev født 1820 i Char-

lottenburg. Fra 1838 til 1842 studerede han i Berlin, bl.a. hos broderen Edgar, men også historie og teologi. I 1842 måtte han afbryde sine studier p.g.a. pengemangel og prøvede så at leve som forfatter og politisk og samfundskritisk journalist. Det sidstnævnte var ikke ligefrem let i det censurhærgede forrevolutionære Prøjsen.

Både under og efter sine universitetsstudier var E. Bauer med i den berømte »Doktorclub« i Berlin, hvor de radikale hegelianere – heriblandt Marx og Engels, Bruno Bauer og Max Stirner – mødtes og diskuterede. E. Bauer var en af de mest produktive blandt klubbens medlemmer; han skrev bl.a. sammen med Engels en pamflet, der brød med den overleverede teologi og erklærede biblen for at være et middel til at slavebinde folket. Lidt efter lidt udviklede han ifølge Gamby en »diffus« ideologi, hvori han opfordrede til at afskaffe alle privilegier. Som en af de første gik han ind for, at proletariatet skulle være den samfundsklasse, der gennemførte privilegiernes afskaffelse og opbyggede det nye samfund.

Det var dog især det i 1843 udkomne samfundskritiske værk »Der Streit der Kritik mit Kirche und Staat«, der i 1845 indbragte ham fire års fængsel, hvoraf han dog kun kom til at afsone de tre. I 1848 fik han amnesti og slog sig straks derefter igen ned i Berlin, hvor han repræsenterede de demokratiske bevægelers yderste venstre.

Da myndighederne gjorde ham ansvarlig for nogle optøjer i Berlin i august 1848, måtte han flygte fra den prøjsiske hovedstad, først til Wien, senere til Hamborg. Afgørende for hans liv blev, at han fra juli 1851 virkede som redaktør for »Altonaer Zeitung«, et blad der fik støtte af den danske regering og som havde til opgave at tale den danske sag i hertugdømmerne. Da politiet i august 1851 igen var på sporet